

УДК: 37.043.1

Мустафаєва Є.І.

**ПИТАННЯ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ
І. ГАСПРИНСЬКОГО**

Постановка проблеми. Всестороннє дослідження історії культури різних народів завжди було важливою задачею історичної науки. Щоб показати історію розвитку культури кримськотатарського народу, необхідно перш за все висвітлити внесок у розвиток тюркської національної культури найталановитіших її представників. У всьому

тюркському світі відомі великі заслуги видатного просвітителя мусульманських народів Ісмаїл бей Гаспринського (1851-1914) в питаннях школи і освіти, друку і літературної мови, а також східної культури. У цій статті ми розглянемо погляди, дії, відношення Гаспринського до одного з найактуальніших питань – стану кримськотатарських жінок, які складають половину нації.

Мета дослідження та їх обговорення: виявити роль І.Гаспринського в розповсюдженні науково-популярних знань серед широких шарів населення, представити об'єктивну оцінку його теоретичних робіт і практичної діяльності.

Сьогодні актуальною є задача посилення уваги до розкриття людської особистості в історії педагогіки, що припускає об'єктивний показ діяльності видатних педагогів, яким і є І.Гаспринській. Також важливим є показ не тільки безпосередніх, але і віддалених наслідків діяльності І.Гаспринського на суспільний розвиток мусульман Криму.

Результати дослідження. Вся творча діяльність І.Гаспринського – свідоцтво розповсюдження ним ідей гуманізму і народництва, які особливо яскраво виявилися в прогресивній педагогіці тюркомовних народів Криму в другій половині XIX – початку XX століття. Разом з дуже важливими педагогічними проблемами, Ісмаїл бей багато зробив, щоб виправити важке становище жінок. Щоб вони мали певні права, не були замкнені в “чотирьох стінах”.

За законами релігії, а також за традиціями, що існували у той час, мусульманські жінки, по суті, були перетворені на рабинь своїх чоловіків, не мали права суперечити жодному слову чоловіка. Жінці не можна було з'являтися в суспільстві з відкритим обличчям; удома не можна було сидіти за одним столом з чужим чоловіком. Вони мали лише одне право – народжувати дітей і виховувати їх. Жінки повинні були займатися домашньою працею, допомагати чоловікові у господарстві, але

абсолютно не мали права втручатися у справи чоловіка. Багато з цих заборон існували не в шаріаті, а були вигадані муллами, духівництвом, яким було дуже зручно тримати жінок у покорі, тому що це була майже половина нації. Для жінок все було не можна: не можна вчитися і відвідувати школу, не можна бувати в мечеті і на цвинтарі.

Мусульмани Сходу (Китай, Індія, Стародавній Іран) також жили, дотримуючись цих законів. Звичайно, сам Ісмаїл бей був мусульманином, але він був одним з передових діячів свого часу. Тому його роль у питаннях положення тюрко-татарських жінок дуже велика. Ще в 1882 році в дуже важкий для нього період Гаспринський опублікував статтю “Чи потрібно навчати жінок?”, в якій він пише: “У одному з моїх видань я мав випадок говорити про відкриття в Тіфлісі жіночого мусульманського училища, де дівчат навчатимуть наукам і рукоділлю. Викладати будуть жінки і нога чоловіка не ступить на поріг цього закладу. З приводу цього деякі наші читачі виражають незадоволення. Чому не слід навчати дівчат наукам і правилам? Шаріат цього не забороняє. Мати або батько, маючи кошти, зобов'язані виховувати і вчити своїх дітей, будь то дівчинка або хлопчик і відповідати за них та їх вчинки. Треба і навіть необхідно вчити хлопців, щоб вони були хорошими чоловіками, батьками, працівниками. Так само ніщо не заважає вчити дівчат, щоб виховати хороших дружин, матерів, господинь. Наскільки вихованою та освіченою буде жінка, настільки корисна вона буде як дочка, сестра, дружина, мати” [5].

Перший рішучий виступ І.Гаспринського в захист інтересів жінок справив великий вплив на все мусульманське суспільство. Ця тема ніколи не виходила з-під уваги Гаспринського, і часто знаходила місце на сторінках “Терджимана”. Він з пильною увагою вивчав питання жіночої освіти в історії педагогічної думки, знав роботи багатьох прогресивних педагогів і мислителів, в яких знаходили відображення питання жіночої

освіти. Важливе місце в суспільно-громадській діяльності І.Гаспринського займає проблема емансипації жінки, значення і місце жінки в житті суспільства, та цивілізації в цілому. Він відзначає, що знання в житті людини – головний чинник розвитку. Якби наших дітей виховували грамотні, освічені люди, тоді б і нація розвивалася швидше.

Духівництво негативно сприйняло його прагнення до суспільного навчання дівчат, проблем емансипації жінок, надання їм соціально-культурних прав. У цій складній ситуації І.Гаспринський рішуче відстоював права жінок на освіту, вимагав законодавчо визначити їх соціально-економічне і культурне положення. Розробці цієї проблеми він присвятив багато часу та зусиль. Стали широко відомі його книга “Жінки”, повість “Арслан киз” (“Дівчина-лев”), додаток до газети “Терджиман” – журнал “Алем-і нісван” (“Жіночий мир”) і багато численні публікації в газеті. Ця проблема знайшла своє відображення і в його романі-утопії “Дар-уль рахат мусульманлари” (“Країна благоденствія мусульман”), і в статті під назвою “Країна жінок”.

Поява книги І.Гаспринського “Кадинлар” (“Жінки”) по суті стала символом боротьби за права жінок. Книга починається епіграфом: “Для кожного будинку жінка як повітря потрібна. Для самої жінки наука і знання потрібні стільки ж. Жінки повинні знати, що вони складають половину людства і тому мають велике значення. Жінка народжує дітей, своїм молоком вигодовує дитину, учить його говорити, виховує його. З вуст матері кожна дитина чує слова доброти, чесності і справедливості. Тому, жінка – це велика сила, основа сім’ї та держави”.

Щоб підняти авторитет сучасних жінок, Гаспринський увів у книгу спеціальний розділ: “Великі жінки”. Тут він пише, що в старі часи жінки були і на чолі держави, і брали участь в політиці, були і вченими, і поетами, і письменниками. Далі він називає імена Клеопатри, Єлизавети Тюдор, королеви Вікторії, імператриці Катерини II і розказує про їх

заслуги перед Батьківщиною.

У книзі дана докладна характеристика жінок багатьох країн Сходу і Заходу, підкреслені їх загальні риси і специфічні особливості. Весь зміст книги від початку і до кінця пройнятий відчуттям пошани до жінки; автор прагне показати роль жінки-матері у вихованні молодого покоління, засуджує релігійний фанатизм, що обмежує шлях жінок до рівноправності в побуті, сім'ї, суспільному житті, кличе жінок до знань і культури, до боротьби за емансипацію. Цей твір І.Гаспринського – своєрідний гімн жінці.

Розглядаючи питання про особливості положення в суспільстві жінок Сходу і Заходу, в статті, яка називається “Жінка Сходу і Заходу”, Гаспринський пише про те, що європейські жінки мають право отримувати освіту, а жінки Сходу позбавлені її. У Західних країнах серед жінок є вчителі, лікарі, поштово-телеграфні і банківські службовці, там жінки борються за однакові права з чоловіками у всіх сферах життя. Всіх цих прав позбавлена східна жінка. Гаспринський прагне поділитися своїм знаннями з проблем жіночої емансипації і радить вчитися цьому у японців. “У кожному японському селі, – пише він, – є початкова школа, яку відвідують 81% дівчат, але японці цим не задоволені. Вони прагнуть прилучити до навчання всіх дівчат. Освіту треба починати з початкової школи, далі треба створювати середні школи, а потім вищі жіночі педагогічні інститути. У Японії, в центрі уваги питання морального і етичного виховання, вони докладно вивчають музику і мистецтво, вони отримали гарні результати. Нам теж треба навчати наукам наших дівчат, які могли б вчитися не тільки в початкових і в середніх школах, але і в вищих учбових закладах”.

Під впливом І.Гаспринського в Криму почався рух за соціальні права жінок. Відношення до жінок-мусульманок за короткий час змінилося, перш за все, завдяки особистим зусиллям Гаспринського і його газети “Терджиман”. Одна з його заслуг – масове залучення дівчат до навчання і відкриття для них шкіл. З кожним роком число шкіл для дівчат поступово

збільшувалось. Кращих учениць рекомендували в гімназії. Щоб постійно освітлювати проблему жінок і підтримувати інтерес до неї, І.Гаспринський публікував листи, які приходили в редакцію. Таким чином, він показував зростання самосвідомості жінок і впливав на формування громадської думки.

Гаспринській з пильною увагою стежив за створенням жіночих шкіл, брав участь в їх організації та роботі, сам відкрив спеціальну новометодну школу для дівчат в Бахчисараї. Його жінка Зухра ханум керувала жіночим гуртком рукоділля, багато уваги надавала художньому вихованню дівчат.

Боротьба за емансипацію жінок і жіночу освіту – важлива сторінка в педагогічній діяльності Ісмаїла Гаспринського. Висунуті їм ідеї та пропозиції досягли мети. Це виражається в тих правах, якими володіє в суспільстві жінка, в питаннях освіти, праці, у всіх сферах соціального життя.

Висновки. Підводячи підсумки, можна вважати, що педагогічні переконання І.Гаспринського з розвитку жіночої освіти склалися під впливом прогресивних просвітницьких ідей педагогів європейських країн, під безпосередньою дією російської педагогічної думки. З урахуванням специфіки соціально-економічного життя мусульман, особливостей їх традиції і культури, Гаспринський зміг відкрити шлях до розвитку жіночої освіти в Криму.

Боротьба І.Гаспринського за емансипацію жінок і розвиток жіночої освіти проходила в гострій дискусії з духівництвом, яке до останнього виступало проти оновлення школи і розвитку жіночої освіти. У вирішенні цих проблем, як було сказано в цій статті, велику роль зіграла науково-популярна праця “Жінки”, яка підняла авторитет жінки в очах народу, виявила як позитивні, так і негативні боки традицій і звичаїв Заходу і Сходу у відношенні до жінки і закликав назавжди покінчити з відсталими, неосвіченими законами, що знищують честь і гідність жінки.

Через свій журнал “Жіночий мир” і численні статті на сторінках “Терджимана” педагог пропагував ідеї жіночої освіти, відстоював рівне право жінок на отримання знань, підкреслював, що грамота і наука однаково необхідні і чоловіку і жінці.

Отже, в особі Ісмаїла Гаспринського ми, маємо видатного педагога просвітителя народів Сходу. Він зробив вагомий внесок в теорію і історію педагогіки відкриттям новометодної школи, створенням перших національних підручників, впровадженням в шкільну практику нового методу навчання, початком організації жіночої освіти та створенням жіночих шкіл в Криму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Библиографический словарь отечественных тюркологов. Дооктябрьский период. Изд. Второе, переработанное, подготовил А.Н. Кононов. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1989. – С.251 – 252.
2. Ганкевич В.Ю. Великий кримскотатарский просветитель / В.Ю. Ганкевич // Відродження. – 1993. – № 8. – С. 15 – 23.
3. Ганкевич В.Ю. Роль И. Гаспринского и его семьи в развитии народного образования среди кримскотатарских женщин на рубеже XIX–XX вв.-Симферополь. – 1994. – С. 19 – 21.
4. Гаспринский И. Женщины / И.Гаспринский. – Бахчисарай. – 1903. – 124 с.
5. Махмутова А.Х. Становление светского образования у татар (борьба вокруг школьного вопроса (1861-1917) / А.Х.Махмутова. – Казань: Изд-во Казанского пед. ун-та, 1982. – 234 с.
6. Ганкевич В.Подвижники відродження Криму / В.Ганкевич, М. Эрденмьоз // Рідна школа. – 1996. – № 5 – 6. – С. 60.
7. Ганкевич В.Ю.Видатний кримськотатарський просвітитель / В.Ю. Ганкевич // Відродження мови, літератури, історії в національних школах. – 1993. – № 8. – С. 43 – 52.

АНОТАЦІЯ

Мустафаєва Є.І. Питання жіночої освіти в педагогічній системі І. Гаспринського. У статті розглядається питання про особливості положення в суспільстві жінок Сходу і Заходу на рубежі XIX–XX сторіччя, показаний внесок І. Гаспринського у розвиток мусульманської культури. Також зроблена спроба виявити роль І. Гаспринського в розповсюдженні науково-популярних знань серед жіночої частини населення, показати його місце в боротьбі за розвиток жіночої освіти.

Ключові слова. *Особистість, соціальні права, соціальні права жінок, новий метод навчання.*

АННОТАЦИЯ

Мустафаева Е.И. Вопросы женского образования в педагогической системе И. Гаспринского. В статье рассматривается вопрос об особенностях положения в обществе женщин Востока и Запада на рубеже XIX–XX столетия, показан вклад И. Гаспринского в развитие мусульманской культуры. Также проделана попытка выявить роль И. Гаспринского в распространении научно-популярных знаний среди женских слоев населения и показать его место в борьбе за развитие женского образования.

Ключевые слова. *Личность, социальные права, социальные права женщин, новый метод обучения.*

SUMMARY

Mustafayeva E.I. The issues of female education in the educational system of I. Gasprinsky. In the given article the author rises the question about the peculiarities of women of East and West in the XIX–XX centuries and shows the contribution of Ismail Gasprinsky to the development of Muslim culture. The author made an attempt to bring out the role of I. Gasprinsky in dissemination of scientific knowledge and to show his place in struggle for the educational development.

Key words. *Personality, social rights, social rights of women, a new method of teaching.*